

## **BRYAN K. MILLER: XIONGNU. THE WORLD'S FIRST NOMADIC EMPIRE**

(Oxford Studies in Early Empires) Oxford University Press, Oxford, 2024, 362 oldal

Ez a kötet a hsziungnuk (avagy ázsiai hunok) történetét mutatja be, akik az ókori Belső-Ázsia első jelentős nomád birodalmát hozták létre. A mű az Oxford University Press kiadásában jelent meg, és elsősorban a szakmai, tudományos közönségnek íródott. A könyv interdiszciplináris szemléletmódjánál fogva történészeknek, régészeknek, illetve Kelet- és Belső-Ázsia kutatóinak az érdeklődésére is számot tarthat.

A magyar olvasóközönség számára azért különösen érdekes a témakör, mert a steppei népek közötti kapcsolatok és vándorlások kérdése régóta foglalkoztatja a hazai történeti és régészeti kutatást, különös tekintettel a hunokra és ezzel összefüggésben a magyarság korai történetére. A könyv további értékét az adja, hogy hazánkban nem készült még hasonló monográfia a hsziungnuk történetéről, csak a magyar orientalisták és turkológusok érintették a témát, mint például Czeglédy Károly (*Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugtáig*. [Kőrösi Csoma Kiskönyvtár, 8.] Budapest, 1969) vagy Vásáry István (*A régi Belső-Ázsia története*. Budapest, 2003). Mivel a hun kor kutatása számunkra elsőrangú, ezért előzménytörténetként a hsziungnu-kérdés is releváns. Bár az elmúlt időben magyar kutatók is több régészeti expedíciót szerveztek Belső-Ázsiába, és a kutatások eredményeképpen egyre jobban szembetűnnek az európai hunok és az ázsiai hsziungnuk közötti párhuzamok, egyelőre még csak laza kapcsolódási pontok rajzolódnak ki a két nép között. Ezt kutatták többek között a 4–9. századi kelet-közép-európai népességet vizsgáló HistoGenes projekt keretein belül is.

A könyv szerzője, Bryan K. Miller végzettségét tekintve régész, doktori tanulmányait a Pennsylvanai Egyetemen végezte, jelenleg pedig a Michigani Egyetem Antropológiai Régészeti Múzeuma ázsiai részlegének kurátora, valamint ugyanezen egyetem Művészettörténeti Tanszékén a közép-ázsiai művészetek és régészet adjunktusa. Elsődleges kutatási területe az ázsiai birodalmak történelme és régészete. A Mongóliában végzett régészeti terepmunkán alapuló kutatásai a steppei nomád társadalmak kiemelkedő szerepére hívják fel a figyelmet az eurázsiai kontinensen és a selyemutak mentén húzódó kereskedelmi, kulturális és egyéb hálózatokban. Miller kutatásai megkérdőjelezik az eurázsiai stepperégiókban élt nomád társadalmakról alkotott sztereotípiákat. Most tárgyalt könyve, amely a szerző első önálló monográfiája, szintén ebben a szellemben íródott.

A könyv célja, hogy a Kr.e. 3. század végétől a Kr.u. 1. század elejéig Belső-Ázsia nagy részére kiterjedő első nomád birodalom példáján keresztül megkérdőjelezze a „nomád állam” fogalmáról alkotott elképzeléseinket. A mű fő tézise, hogy a hsziungnu állam sikeressége nem a területalapú hatalmi kontroll klasszikusan vett formáira támaszkodott, hanem a mobilitásra, a nomád életmóddal járó előnyökre, például a gyors reagálási képességre, valamint a hordozható erőforrásokra, mint amilyen az állatállomány. Miller célja annak bemutatása, hogy a nomád államok – ellentétben a róluk alkotott gyakran negatív képpel – összetett és fenntartható politikai rendszereket hoztak létre, melyek képesek voltak hosszú távon is hathatósan működni és fennmaradni anélkül, hogy állandó épített infrastruktúrára támaszkodtak volna. Ez Miller saját definíciója szerint a „mobilis állam” (*mobile state*) ismérve. Ez alapján a hsziungnuk nem csupán egy laza törzsszövetséget alkottak, hanem egy jól működő politikai entitást hoztak létre, amely egy sajátos pásztorkodó nomád életmódhoz igazított gazdasággal és államszervezettel rendelkezett. A szerző szerint tehát a Hsziungnu Birodalom belső szerkezete összetettebb volt, mint azt korábban gondolták a kutatók.

Miller igyekszik kritikusan újragondolni a korábbi értelmezéseket, különös tekintettel a már említett hsziungnu államiságra. A nyugati történetírásban a mai napig sikeres birodalmi modellek alapvető elemének tartják a bürokrácia meglétét, míg a nomád rendszereket csupán laza, kényszerítő hatalmon alapuló szövetségekként ábrázolták. A szerző azonban – hasonlóan David Sneath-hez (*The Headless State. Aristocratic Orders, Kinship Society, and Misrepresentations of Nomadic Inner Asia*. New York, 2007) – a steppei népek példáján keresztül is megpróbálja cáfolni ezt, rámutatva, hogy a katonai és az adminisztratív kormányzás kombinációjával tartották fenn hatalmukat, méghozzá birodalmi szinten. Az elemzés arra is rávilágít, hogy a „mobilitás” nem feltétlenül állt ellentétben az állam koncepciójával. A steppei népek politikai rendszerei nem csupán katonai kényszerre épültek, hanem megtervezett, strukturált uralmi formákat és összetett hatalmi viszonyokat is létesítettek. A „mozgás” nem a hatalom elkerülésének, hanem egyik eszközének tekinthető, amely lehetővé tette a steppei nomád birodalmak számára, hogy hatékonyan érvényesítsék befolyásukat a térségben (10–17. old.). Összességében a szerző ezzel a következtetéssel azokhoz az áramlatokhoz csatlakozik, amelyek képviselői szerint nemcsak a letelepedett civilizációk képesek tartósan működtetni egy államot, hanem a „mozgásban lévő” (nomád) népek is.

A könyv széleskörű forrásbázisra épül, mely alapvetően a vizsgált korszak írástudó népeinek, elsősorban a kínaiaknak tulajdonítható feljegyzésekből, levelezésekből vagy krónikákból áll. A szerző kiemelten értekezik a Kr.e. 2–1. századi kínai dinasztiák és történelem legismertebb forrásának számító Sze-ma Csien-féle *Si-Csi* krónikáról, mely részletesen taglalja a kínai határvidéken fel-

bukkanó nomád népek történetének epizódjait. Ami a felhasznált szakirodalmat illeti, Miller a már jól ismert történeti források mellett a legújabb régészeti és antropológiai kutatásokat is bevonja vizsgálatába, és az angol művek mellett jelentős mértékben támaszkodik a kínai, orosz és mongol nyelvű szakmunkákra is, melyeket a nyugati kutatók eddig kevésbé használtak (303–354. old.).

A könyv hét nagyobb fejezetre tagolódik, amelyekben a szerző különválasztja a fontosabb eseménysorokat és a hsziungnukra vonatkozó információkat. A „Nomad Protagonists” című fejezetben ismerteti a hsziungnuk történetének jelentőségét, a rájuk vonatkozó kutatások sarokpontjait és annak a kérdését, hogy miért is tekinthetjük a hsziungnukat a világ első nomád birodalmának (1–17. old.). Utóbbit azzal indokolja, hogy a hsziungnuk által kialakított, mobilitásra épülő politikai-gazdasági rendszert a későbbi nomád birodalomalapító népek is átvették a belső-ázsiai régióban. Miller jól kezeli a kutatás kihívásait: a nomád társadalmak régészeti nyomainak korlátozottságát, a hatalmas területről történő adatgyűjtés nehézségeit, valamint a kínai történeti források elfogultságát, és átfogó képet nyújt számunkra a hsziungnu-korról.

A „Kingdoms of Those Who Draw the Bow” című fejezetben Miller részletesen kifejti a hsziungnuk felemelkedését és politikai berendezkedését. A temetkezési szokások, a tárgyi kultúra és a kereskedelmi hálózatok elemzésével részletes képet ad a hsziungnuk társadalmi hierarchiájáról és gazdasági működéséről. Arra is kitér, hogy mennyire különbözik egymástól a hsziungnuk és a klasszikusan vett letelepedett civilizációk, mint például a kínaiak, hatalmi rendszere (25–50. old.). A kínai társadalom földművelő alapokon nyugodott, állandó településekkel és központosított bürokratikus államszervezettel rendelkezett, amely a területi igazgatásra és a mezőgazdasági termelésre épült. Ezzel szemben a hsziungnuk nomád életmódot folytattak, amely a mobilitást és a rugalmas társadalmi struktúrákat helyezte előtérbe. Hatalmi rendszerük a „mobilitás birodalma” modelljét követte, ahol a városok és területek ellenőrzése helyett a közösségek és javak mozgásának irányítása volt a fő cél, így biztosítva a birodalom fennmaradását és terjeszkedését.

A könyv harmadik fejezete, a „Masters of the Steppe” a hsziungnuk birodalmának expanzióit és hatalmát vizsgálja az eurázsiai steppén. Ez a rész részletesen elemzi, hogy miként alakították ki és tartották fenn uralmukat a nomád népek között, valamint hogyan hatottak a szomszédos civilizációkra, például a kínaiak esetében a Nagy Fal megépítésére (52–72. old.).

Ezt követően betekintést nyerhetünk a klasszikus pásztorkodó nomád gazdaságba és társadalomba is, továbbá a kereskedelmi és adózási rendszerekbe, illetve a Kínával való érintkezések hatásába. A szerző felvázolja, hogy a hsziungnuk kiterjedt kereskedelmi hálózatot tartottak fenn a térségben, melyet a birodalom az ideális földrajzi fekvéséből adódóan tudott kiaknázni. A kínai források szerint selymet, teát és különféle luxuscikkeket importáltak Kínából,

cserébe pedig ők lovakat, gyapjúszőnyegeket és acélt szállítottak. Az adóztatás rendszere főleg az alávetett népektől beszedett terményre vagy állatállományra épült, ami a szerző szerint fokozta a hszionguk alkalmazkodóképességét a változó körülményekhez.

Hadtörténeti vonatkozásban a könyv részletes információkkal szolgál számunkra a különféle hadszínterekről is. A több irányú hszionggnu terjeszkedésben nagy hangsúlyt kapnak a hszionggnu–kínai háborúskodások (Kr.e. 200–174). Miller részletesen tárgyalja a hszionguk és a kínai Han-dinasztia közötti kapcsolatokat, és – Nicola di Cosmóhoz (*Ancient China and its Enemies. The Rise of Nomadic Power in East Asian History*. Cambridge, 2004) és Jonathan Karam Skaffhoz (*Sui-Tang China and Its Turko-Mongol Neighbors. Culture, Power, and Connections, 580–800*. Oxford, 2012) hasonlóan – árnyaltan kezeli a kínai–steppei kapcsolatrendszer, ugyanis az nem egyszerűen konfliktusokon alapult, hanem kölcsönös függőséget is megfigyelhetünk a két régió között. A hszionguk nem csupán katonai ellenfelei voltak a kínai civilizációnak, hanem gazdasági és diplomáciai partnerei is, és befolyásolták a Han-dinasztia politikáját.

A „Rule by the Horse” fejezetben Miller fontosnak tartotta bemutatni a nomád harcmódor alappilléreit és harci stratégiáit (74–122. old.). Ezek azonban olyan jelenségek, melyek más nomád népeknél is megfigyelhetők. A mű további részében a hszionguk kulturális és vallási meggyőződéséről is részletes leírásokat kapunk. A szerző kitér a kulturális sajátosságokra, a vallási-rituális szokásokra (például a Nap és a Hold imádatára), illetve arra, hogy ezek miként hatottak a környező civilizációkra. Ezeknek a vallási és kulturális hagyományoknak a továbbélését mi sem bizonyítja jobban, mint a temetkezési szokások, amelyek a hszionguk után felemelkedő nomád népek régészeti kultúráját is jellemezték (lovastemetkezés, részleges lovastemetkezés stb.).

Az „Of Wolves and Sheep” című fejezet a hszionguk hierarchikus társadalmát és hatalmi struktúráját mutatja be, ahol az uralkodó (*san-jü*) alatt a törzsfők és a hadvezérek biztosították a birodalom stabilitását. A vezetőréteg irányította a köznépet, akik állattartással és katonai szolgálattal járultak hozzá a rendszer fenntartásához. Ez az alá-fölé rendeltségi viszony lojalitást követelt, hiszen az ajándékok és a katonai támogatás erősítette a szövetségeket, míg a belső hatalmi harcok időnként meggyengítették a birodalmat (124–155. old.).

A „Masters of the Continental Worlds” című fejezetben a szerző arra összpontosít, hogy a Hszionggnu Birodalom miként viszonyult a Han Birodalomhoz Huanje *san-jü* uralkodása idején. A hszionggnu vezető igyekezett belső hatalmát a Kínával kialakított diplomáciai kapcsolatok és együttműködés révén megszilárdítani. Emellett Miller ismerteti, hogy a különböző etnikai csoportok – például a szienpi, a vuhánok és mások – milyen szerepet töltek be a birodalom működésében katonai vagy politikai szövetségesekként, illetve miként erősöd-

tek meg a hsziungnuk hatalmának meggyengülése után, és hogyan alakították át a steppei térség hatalmi viszonyait (162–218. old.).

A „Hunnic Heritage” című fejezetben a hsziungnuk hanyatlásáról olvashatunk, illetve birodalmuk bukásának okairól, amelyet a kínaiak és a Hsziungnu Birodalomból kiváló szienpik idéztek elő. Szintén itt vázolja fel a szerző a hsziungnuk által más nomád népekre (türkök, mongolok, zsuanszuank) gyakorolt hatást. A hsziungnuk államszervezeti és katonai hagyományai ugyanis több későbbi nomád közösség törzsi rendszerére, hadviselésére és birodalomszervezésére is hatással voltak, ami biztosította, hogy kultúrájuk fennmaradjon az eurázsiai steppén (220–238. old.).

Bryan K. Miller könyve átfogó és újszerű megközelítést kínál a Hsziungnu Birodalom történetéhez. Ez különösen igaz az állam működésének és a Handinasztiával való kapcsolatrendszernek a tárgyalására, valamint általánosságban a régészeti és történeti források újraértelmezésére. A mű azonban néhány kutatási kérdést nyitva hagy: az alsóbb társadalmi rétegek (köznép) életéről például keveset szól, bár kétségtelen, hogy ebben a forrásadottságok is közrejátszanak. A folyamatosan gyarapodó régészeti anyag a későbbiekben feltehetően további fogódzókkal szolgálhat ehhez a témakörhöz is. A könyvben 45 fekete-fehér kép található, melyek különböző régészeti leletanyagokat, illetve térképeket mutatnak be. A 245. oldalon az olvasók a Hsziungu Birodalom uralkodóinak a családfáját is megtekinthetik.

Összességében tehát elmondható, hogy Miller munkája alapvető olvasmány a belső-ázsiai nomád birodalmak iránt érdeklődőknek, hiszen új irányokat jelölhet ki a történeti, illetve a régészeti kutatások számára egyaránt.

*Cibere Bence*